

Анотація. Проаналізовано особливості економічних типологій у системі новітніх типологій країн світу, що використовують сучасні показники розвитку суспільства, зокрема конкурентоспроможності, економічної свободи, економічної глобалізації та ін. Виявлено головні тенденції у виборі соціально-економічних індикаторів для типологій країн у процесі інформатизації, глобалізації економік світу.

Ключові слова: глобалізація, економічна свобода, економічні типології, індекс, комплексні типології, конкурентоспроможність, спеціальні типології, тип країни.

Типологічний підхід є принципово важливим інструментом для суспільно-географічних досліджень країн і регіонів світу, що дозволяє згрупувати їх за економічними, соціальними, політичними, культурними, екологічними та ін. критеріями і проаналізувати їх місце у конкретних умовах геопростору. Завдяки типологічному підходу ми маємо змогу виявити місце конкретні країни у сучасних глобальних і регіональних суспільно-географічних процесах.

Тип країни – об'єктивно сформований і відносно стійкий комплекс властивих їй умов, ресурсів і особливостей розвитку, що характеризує її роль і місце у світовому співтоваристві на певному етапі її розвитку [1].

Новітніми вважаємо типології, що створені й використовуються у суспільних дослідженнях переважно з кінця 80-х рр. ХХ ст., тобто з часу останніх найбільших змін на політичній та соціально-економічній карті світу. Процеси поглиблення міжнародної економічної інтеграції, глобалізації протягом останнього двадцятип'ятиріччя створили особливі потреби у вивченні типів країн світу, особливо за рівнем економічного розвитку. Традиційні підходи до економічної типології потребують врахування цих індикаторів, зокрема показників інноваційності економіки, розвитку інфраструктури, рівня глобалізації.

Для аналізу економічних типологій країн світу використано монографії та підручники із суспільної географії українських (Олійник Я. Б., Яценко М. М. [9, с.115–135] та ін.), в т.ч. науковців кафедри економічної і соціальної географії Львівського національного університету імені Івана Франка (Книш М. М. [1], Ровенчак І. І., Шаблій О. І.); зарубіжних вчених (Мироненко М. С., Вольський В. В. та ін.); також звіти міжнародних установ та організацій, що спеціалізуються на типізації країн світу.

Метою дослідження є визначення особливостей економічних типологій у системі новітніх типологій країн світу, що використовують сучасні показники розвитку суспільства, зокрема конкурентоспроможності, економічної глобалізації та ін.

У суспільній географії особливе місце посідають методи типізації, особливо у розрізі країн. Типізація – групування країн за їхніми спільними ознаками і закономірностями розвитку. Типологія – це групування об'єктів за якісними ознаками і їх стійкими відмінностями [1].

Складні методики визначення типів країн нині розробляють ряд авторитетних міжнародних організацій та неурядових установ. Для аналізу особливостей новітніх типологій використані такі матеріали:

- *найновіші звіти міжнародних організацій:* звіт про конкурентоспроможність Всесвітнього економічного форуму 2012-2013; звіт про людський розвиток 2012; звіт про інформаційні технології; звіт КОФ з глобалізації; звіт глобального аналізу якості та безпеки життя людей 2012; звіт про економічну свободу тощо;

- *аналітичні записки, методики щодо розробки типологій:* Світового Банку; міжнародної організації "International Living"; фонду "Heritage Foundation"; Всесвітнього економічного фонду та ін.

У широкому розумінні, економічний розвиток — це суттєве підвищення життєвого стандарту, що включає в себе матеріальний добробут, освіту, охорону здоров'я та захист навколишнього середовища. Відповідно до методології ООН, до найважливіших показників рівня соціально-економічного розвитку будь-якої країни належать валовий внутрішній продукт (ВВП), частка продукції обробної промисловості у ВВП як найбільш динамічної галузі промислового виробництва, рівень освіти, тривалість життя населення.

Вважаємо за доцільне розглядати вужче розуміння економічного розвитку, за яким питання соціальної та гуманітарної спрямованості аналізуються окремо, а економічні типи країн виділяються за допомогою економічних індикаторів. Так, рівень економічного розвитку країни — це досягнуті реальні результати в її економіці.

Критерії типізації – це критерії, які об'єднують низку країн в одну групу (тип, підтип) і водночас вирізняють їх від інших. Розрізняють кількісні (розміри території, кількість населення, обсяги ВВП, ВВП одну особу і т. д.) і якісні (національні і регіональні традиції, суспільний лад і т. д.) критерії типізації.

На нашу думку, доцільно виділяють такі групи типологій країн:

- прості (за одним критерієм чи показником) і складні (містять два і більше критерії чи індикатори-показники);
- якісні, кількісні та змішані [9, с. 115–129];
- спеціальні (характеризують певну сферу суспільства – економічну, соціальну, політичну, екологічну та ін.) та комплексні / інтегральні (характеризують декілька сфер розвитку суспільства одночасно). З-поміж спеціальних варто виділити галузеві типології, присвячені окремому проблемному напрямку, аспекту економічної чи інших сфер суспільства, наприклад, проблемам торгівлі, розвитку суспільства знань тощо.

Однією із найвідоміших економічних кількісних типологій є виділення типів за рівнем економічного розвитку, критеріями якого є показники як або ВВП на одну особу (використовує ООН), валовим національним прибутком (ВНП) у розрахунку на одну особу (Світовий банк розраховує у міжнародних доларах за паритетом купівельної спроможності). Отже, Світовий банк виділяє такі типи країн:

- а) країни з високим рівнем доходів (12 276 доларів на одну особу і більше);
- б) країни з рівнем доходів вищим за середній (3 976–12 275 доларів на одну особу);
- в) країни з рівнем доходів нижчим за середній (1 006–3 975 доларів на одну особу);
- г) країни з низьким рівнем доходів (1 005 доларів на одну особу і менше).

З-поміж якісних економічних типологій країн світу традиційно виділяють такі:

- а) за способом ведення економіки (країни з ринковою, перехідною та планово централізованою економікою);
- б) за ступенем розвитку суспільства (доіндустріальні, індустріальні та постіндустріальні економіки).

До найбільш відомих комплексних типологій відносять підхід ООН, яка виділяє такі типи країн: розвинені країни; перехідні країни; країни, що розвиваються, – нові індустріальні країни, країни-експортери нафти, країни середніх можливостей розвитку, малі острівні країни, найменш розвинені країни.

У суспільно-географічних дослідженнях важливе місце посідають такі типології країн світу: спеціальні - соціальні, економічні, та комбіновані (табл. 1).

Таблиця 1.

Новітні типології країн світу (за індексами міжнародних організацій)

Спеціальні типології		Комплексні типології
Соціальні типології	Економічні типології	
<i>Особливості типологій:</i>		
Розглядають соціальний розвиток країни: рівень життя, вирішення соціальних проблем	Рівень економічного розвитку країн, можливість забезпечити економічний добробут населення, значення країни у світовому господарстві, рівень інтеграції у світову економіку	Окрім економічних і соціальних індикаторів, можуть містити окремі екологічні показники та індикатори політичної сфери, розвитку громадянських свобод тощо
<i>Індекси:</i>		
Багатовимірний індекс бідності	Індекс глобальної конкурентоспроможності	Індекс розвитку людського потенціалу
Індекс соціальної глобалізації	Індекс конкурентоспро-можності країн світу	Індекс сталого людського розвитку
Індекс суспільства знань	Індекс економічної свободи	Індекс трансформації суспільства
Індекс гуманітарного розвитку	Індекс економічної глобалізації	Індекс якості життя
	Індекс легкості ведення бізнесу	Індекс глобалізації
	Індекс мережевої зрілості*	
	Індекс сприяння торгівлі*	

* галузеві типології

У комплексних типологіях (виражені за допомогою індексів сталого людського розвитку, глобалізації, якості життя та трансформації суспільства) обов'язковими компонентами є саме економічні показники, що впливають на загальний суспільний розвиток країн світу.

Отже, до новітніх економічних типологій відносять індекс глобальної конкурентоспроможності (Всесвітнього економічного форуму) та індекс конкуренто-спроможності країн світу (Інституту розвитку менеджменту), економічної глобалізації та економічної свободи, легкості ведення бізнесу та ін. (табл. 2).

Таблиця 2.

Індекси новітніх економічних типологій [2–9]

Назви індексів, початок обчислення (розробник)	Компоненти індексів	Особливості
Індекс глобальної конкурентоспроможності, 1979 (<i>Всесвітній економічний форум, ВЕФ</i>)	1. Базові вимоги: якість інститутів; інфраструктура; макроекономічна стабільність; охорона здоров'я та початкова освіта. 2. Підсилювачі ефективності: вища освіта та професійна підготовка; ефективність ринку товарів; ефективність ринку праці; рівень розвитку фінансового ринку; технологічний рівень; обсяг ринку. 3. Чинники розвитку та інноваційного потенціалу: рівень розвитку бізнесу; інновації.	Містить 113 змінних і характеризує конкурентні позиції країн. В індекс інтегровано концепцію стадій економічного розвитку
Індекс конкурентоспроможності країн світу, 1989 (<i>Інституті розвитку менеджменту, Лозанна</i>)	1. Макроекономічні показники (78) – оцінка національної економіки, міжнародної торгівлі, іноземних інвестицій, зайнятості й цін; 2. Ефективність уряду (70) – бюджетна політика, податкова політика, інституційна інфраструктура, регулювання бізнесу, громадські інститути; 3. Ефективність бізнесу (67) – показники продуктивності, ринку праці, фінансових ринків, менеджменту, корпоративних цінностей; 4. Інфраструктура (114) – базові показники інфраструктури, а також показники інфраструктури для розвитку технологій, науки, охорони здоров'я, екології й освіти.	Ґрунтується на більш ніж 320 показниках. Дає змогу визначити “профілі конкурентоспроможності”.
Індекс легкості ведення бізнесу, 2003 (<i>Світовий банк</i>)	1. Рівень міцності правових інститутів і мають відношення до регулювання бізнесу (4): кредитування, захист інвесторів, забезпечення виконання договорів, вирішення неплатоспроможності підприємств; 2. Складність і вартість процедур регулювання (7): реєстрація підприємств, отримання дозволів на будівництво, підключення до системи електропостачання, реєстрація власності, оподаткування, міжнародна торгівля.	Для розуміння і вдосконалення нормативно-правового регулювання підприємницької діяльності.
Рівень економічної глобалізації	1. Реальні потоки: торгівля; обсяги прямих іноземних інвестицій; прямі іноземні інвестиції (акції); портфельні іноземні інвестиції 2. Обмеження: бар'єри для імпорту; середній рівень тарифів; оподаткування міжнародної торгівлі; обмеження на рахунки	Визначає економічну інтеграцію країни у світове господарство
Індекс економічної свободи, 1995 (<i>Heritage Foundation, The Wall Street Journal</i>)	1. Верховенство права: право на приватну власність та свободи від корупції; 2. Обмеження правління – рівень фіскальної свободи, державні витрати; 3. Ефективність регулювання – рівень монетарної, інвестиційної та фінансової свободи; 4. Відкритість ринків розраховується за допомогою рівня свободи бізнесу та свободи торгівлі [5].	Індекс комбінує кількісні і якісні показники і розраховується як середнє арифметичне 10 економічних свобод
Індекс мережевої готовності, 2002 (<i>ВЕФ</i>)	1. Сприятливість середовища для розвитку інформаційно-комунікативних технологій (ІКТ): наявність конкуренції; інноваційний потенціал; можливість фінансувати нові проекти. 2. Готовність до використання ІКТ: доступ до мережі Інтернет у школах; вартість мобільного зв'язку; державна позиція щодо ІКТ; доступність ІТ для бізнесу; витрати на дослідження та розвиток галузі. 3. Сучасний ступінь використання ІКТ державою, бізнесом, населенням: кількість персональних комп'ютерів, інтернет-користувачів, абонентів мобільного зв'язку; наявність робочих інтернет ресурсів урядових організацій; кількість вироблених і спожитих ІКТ. 4. Вплив інформаційно-комунікативних технологій на суспільство й економіку.	Оцінює рушійні чинники і ступінь впливу мережевої готовності і можливостей інформаційно-комунікативних технологій у країні
Індекс сприяння торгівлі, 2008 (<i>ВЕФ</i>)	1. Доступ на внутрішній і зовнішні ринки; 2. Ефективність митної адміністрації; 3. Ефективність експортно-імпортних процедур; 4. Прозорість роботи прикордонних служб; 5. Доступність і якість транспортної інфраструктури; 6. Доступність і якість транспортних послуг; 7. Доступність і поширеність ІКТ; 8. Регуляторне середовище; 9. Безпека.	Містить 47 показників; дозволяє оцінити перешкоди у ланцюжку міжнародної торгівлі.

Розглянемо детально головні компоненти складних індексів новітніх економічних типологій. Ці типології у більшості містять інфраструктурні та інноваційні критерії розвитку економіки, особливо застосування інформаційно-комунікативних технологій (ІКТ), показники продуктивності ринків, сприяння держави у веденні бізнесу (через систему власне економічних та правих інструментів) тощо.

Одним із найцікавіших підходів до економічних типологій є виділення типів за рівнем конкурентоспроможності. Конкурентоспроможність – це здатність національної економіки виробляти і реалізовувати на внутрішньому та зовнішньому ринках товари і послуги, що забезпечують економічне зростання і підвищення якості життя населення [2]. Так, *індекс конкурентоспроможності (Всесвітнього економічного форуму)* складається з трьох груп індикаторів, які охоплюють 12 показників, що визначають рівень продуктивності країни (табл. 2).

Результатом типології країн за конкурентоспроможністю є визначення стадій розвитку економіки, що обчислюються за допомогою двох критеріїв. Перший – ВВП на одну особу, другий – частка корисних копалин у загальному експорті країни. Якщо ця частка становить понад 70%, то країна є переважно факторноорієнтованою. Країни, економіки яких перебувають між двома стадіями, вважаються країнами з “перехідною економікою”.

Отже, до факторно орієнтованих належать переважно найменш розвинені країни світу (за підходом ООН), до перехідних між I-ою і II-ою стадіями розвитку економіки відносять переважно нафтоекспортерів. Зорієнтованими на ефективність є країни середніх можливостей, транзитивні (кол. постсоціалістичні та пострадянські) країни, серед яких і Україна; а перехідні від II-ої до III-ої стадії є нові індустріальні країни (НІК), транзитивні та малі острівні країни. До зорієнтованих на інновації відносять усі розвинені країни світу, зокрема “Велика сімка”.

Лідерами за конкурентоспроможністю є Швейцарія, що характеризується високим рівнем впровадження інновацій, також Сінгапур, Фінляндія, Швеція. Ці північноєвропейські країни демонструють високий ступінь технологічної готовності. Нідерланди, Німеччина, Велика Британія, США, Гонконг і Японія завершують першу десятку найбільш конкурентоспроможних країн (рис. 1).

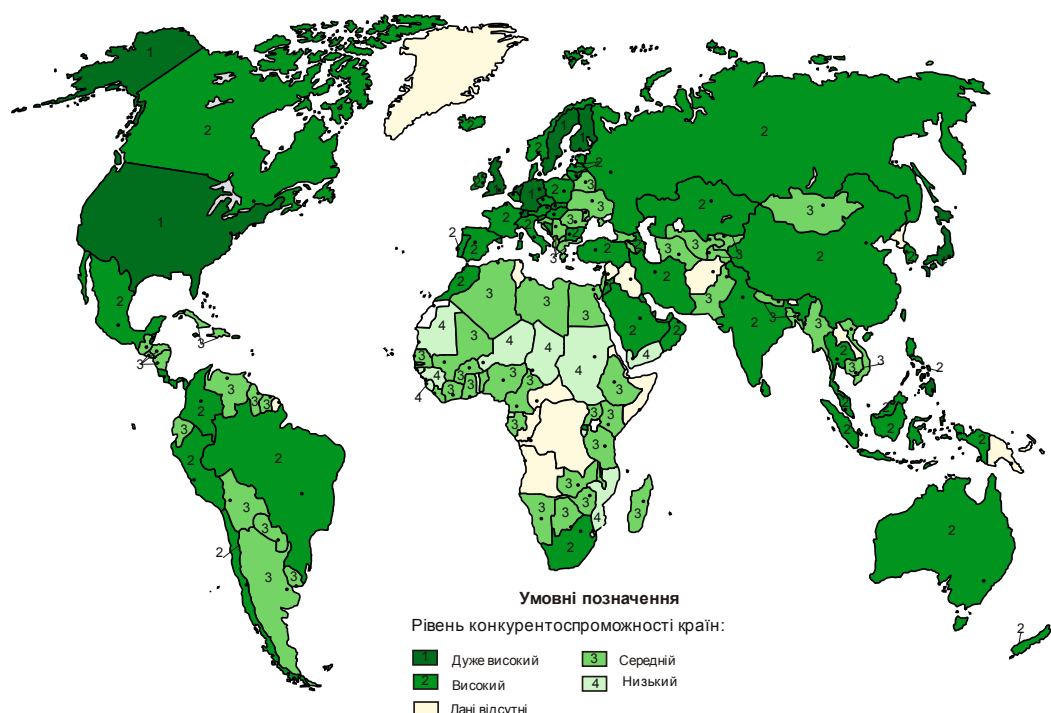

Рис. 1. Конкурентоспроможність країн світу

Останні позиції в рейтингу конкурентоспроможності займають факторно-орієнтовані країни, а саме Бурунді, Сьєрра-Леоне, Гаїті, Гвінея, Ємен, Чад, Мозамбік, Лесото, Тимор-Лешті, Свазіленд та Мавританія. Ці країни мають серйозні недоліки в інституціональному розвитку, розвитку фінансового ринку, ефективності товарного ринку, ринку праці, які і привели до погіршення макроекономічних показників.

Одним з найважливіших компонентів глобалізації є *економічна глобалізація* – це процес, що веде до швидкого інтегрування країни в глобальний економічний простір, в результаті розширення міжнародної торгівлі, інтернаціоналізації виробництва та фінансових ринків [5].

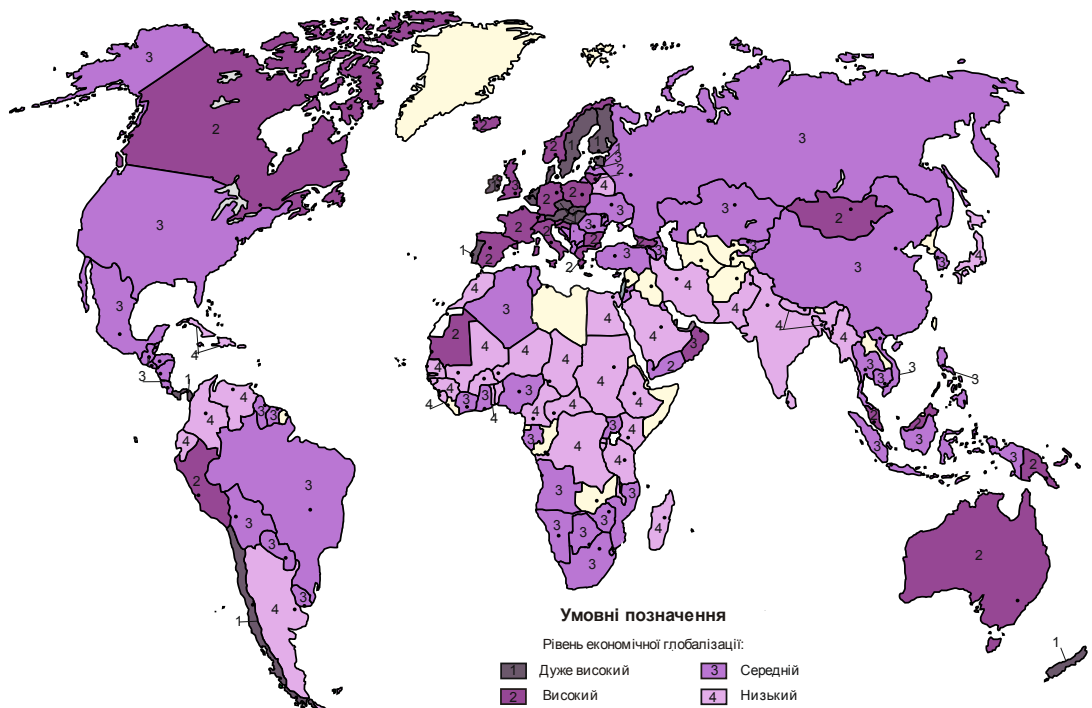

Рис. 2. Економічна глобалізація країн світу

Найбільш економічно глобалізованими країнами є Сінгапур, Люксембург, Ірландія, Мальта, Бельгія та Нідерланди. Зокрема, Сінгапур – це один з головних фінансових і комерційних центрів Південно-Східної Азії, країна з найбільшим економічним зростанням серед НІК. Економічно глобалізовані країни також займають перші місця і за конкурентоспроможністю, окрім США та Японії. Останні країни мають ряд слабких сторін, зокрема у макроекономічному та інституційному середовищі.

Індекс економічної свободи розроблений фондом “Heritage Foundation” разом із часописом “Wall Street Journal”. Економічна свобода – це фундаментальне право кожної людини управляти її власною працею та майном [3].

Лідерами за найліберальнішою економікою світу є Гонконг, Сінгапур, Австралія, Нова Зеландія, Швейцарія, Канада, Чилі, Маврикій, Ірландія та США. До країн з неліберальною економікою відносять Україну, адже економічна свобода тут зазнає репресій, закони функціонують погано, недостатньо захищені права власності і широко поширена корупція. Деспотичними країнами, згідно рейтингу, є Венесуела, Еритрея, Лівія, Куба, Зімбабве та Північна Корея.

Для інноваційних економік важливим є *індекс мережевої зрілості*, що характеризує рівень розвитку інформаційно-комунікаційних технологій у світі і їх вплив на національну конкурентоспроможність. Згідно розрахунків перші позиції займають Швеція, Сінгапур, Фінляндія, Угорщина та Швейцарія. Вони довели на практиці, що інформаційно-телекомунікаційні технології відіграють головну роль для інноваційного розвитку країни.

Найвідомішою комбінованою типологією країн світу є *індекс розвитку людського потенціалу* (ІРЛП, колишній індекс людського розвитку). ІРЛП є сумарним показником розвитку людини за трьома головними вимірами: рівень життя (ВВП на одну особу); рівень освіченості (рівень писемності дорослого населення; середня тривалість навчання); стан здоров'я (очікувана тривалість життя при народженні; якість харчування; чистота довкілля) [6]. Лідерами у рейтингу за ІРЛП в 2013 р. є Норвегія, Австралія, США, Нідерланди, Німеччина. Саме в цих країнах найвищі показники рівня життя, освіти і здоров'я. Найменші показники характерні для країн Центральної Африки, зокрема для Чаду, Нігеру та Демократичної Республіки Конго.

Індекс сталого людського розвитку передбачає такий розвиток, який призведе не тільки до економічного росту, а й до справедливого розподілу його результатів, які відновлять навколишнє середовище, підвищать відповідальність людей. Складається з таких компонентів:

Індекс якості життя – є одним із найскладніших, адже враховує соціальні та економічні індикатори розвитку країни. Формується за допомогою таких дев'яти компонентів, які відображають ступінь задоволення матеріальних, культурних і духовних потреб людини.

Одним із найновіших індексів є *індекс трансформації суспільства*, що відображає ефективність політичних та економічних реформ, які реалізує правління країни. Оцінює якість управління і рівень демократії. Головну увагу Індекс приділяє увагу результативності управління і описує те, яким чином, обраний політичний курс, впливає на соціальні зміни в ній. Лідерами за індексом трансформації

суспільства виступають постсоціалістичні країни Центрально-Східної Європи, Південна Корея та Бразилія.

Дослідження особливостей економічних типів країн світу (за індексами конкурентоспроможності, економічної глобалізації та економічної свободи, легкості ведення бізнесу та ін.) є важливими для суспільно-географічних досліджень на глобальному рівні, адже дозволяє проаналізувати місце цих країн у сучасних геоekonomічних процесах і геостратегічних аспектах. Такий аналіз дає змогу визначити хиби у економічному розвитку країн та сприяти їх позитивним суспільним перспективам.

Література

1. Книш М. М. Регіональна економічна і соціальна географія світу (Латинська Америка та Карибські країни, Африка, Азія, Океанія) : навчальний посібник / М. М. Книш, О. І. Мамчур. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2013. – 368 с.
2. Всесвітній економічний форум [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2012-13.pdf
3. Стратегічний дослідницький інститут США [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.heritage.org/index/>
4. Доповідь про людський розвиток 2013 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://hdr.undp.org/en/media/10_HDR2013_RU_Statistics.pdf
5. Швейцарський економічний інститут [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://globalization.kof.ethz.ch/>
6. Міжнародна організація International living [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://internationalliving.com/2010/12/quality-of-life-index-2011-where-the-numbers-come-from/>
7. Світовий центр даних з геоінформатики та сталого розвитку [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://wdc.org.ua/uk/sustainable-development>
8. Фонд Бертельсмана [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.bti-project.org/home/index.nc>
9. Яценко Б. П. Країнознавство: основи теорії : навч. посібник / Б. П. Яценко, В. К. Бабарицька. – К. : Либідь, 2009. – С. 115–135.

Аннотація. О. И. Мамчур, С. В. Сидорова *Новейшие экономические типологии стран мира.* Проанализированы особенности экономических типологий в системе новейших типологий стран мира, использующих современные показатели развития общества, в частности конкурентоспособности, экономической свободы, экономической глобализации и др.. Выявлены основные тенденции в выборе социально-экономических индикаторов для типологий стран в процессе информатизации, глобализации экономик мира.

Ключевые слова: глобализация, экономическая свобода, экономические типологии, индекс, комплексные типологии, конкурентоспособность, специальные типологии, тип страны.

Abstract. O. Mamchur, S. Sidorova *The latest economic typology of countries.* The features of the economic typologies in system of countries' typologies, using modern human development indicators, including competitiveness, economic freedom, economic globalization, and others are analyzed. We found the main trends in the choice of socio-economic indicators for countries' typology during process of informatization, globalization of economies.

Keywords: globalization, economic freedom, economic typology, index, complex typology, competitiveness, special typology, type of the country.

Поступила в редакцию 11.02.2014 г.